

**UMUMTA'LIM MAKTABLARI JARAYONIDA ESHITISHDA, KO'RISHDA
NUQSONI BO'LGAN BOLALAR VA TAYANCH HARAKAT A'ZOLARI
BUZILGAN BOLALAR UCHUN INKLYUZIV TA'LIMNI AMALGA
OSHIRISHNING ILMIY VA USLUBIY ASOSLARI.**

Jo'raboyeva Sevinch Xayrulla qizi

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 612-23-guruh talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablari jarayonida eshitish va ko'rish nuqsoni bo'lgan, shuningdek, tayanch-harakat a'zolari buzilgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni amalga oshirishning ilmiy va uslubiy asoslari tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limning afzalliklari, uning bolalarga ta'siri va metodik yondashuvlar bo'yicha ilmiy fikrlar yoritilgan. Yoritilgan fikrlar isbotlangan va uni O'zbekistonda takomillashtirish chora-tadbirlari ko'rilishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Umumta'lim maktablari, eshitish va ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar, inklyuziv ta'lim, maxsus pedagogika.

Abstract: This article analyzes the scientific and methodological foundations of implementing inclusive education for children with hearing and visual impairments, as well as musculoskeletal disorders, in the process of general education schools. Scientific opinions on the advantages of inclusive education, its impact on children and methodological approaches are highlighted. The highlighted opinions are substantiated and measures for its improvement in Uzbekistan are highlighted.

Keywords: General education schools, children with hearing and visual impairments, inclusive education, special pedagogy.

KIRISH QISM.

Inklyuziv ta'lim – bu jismoniy, ruhiy, aqliy yoki boshqa turdagi cheklovlari bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish hamda ularga sog'lom tengdoshlari bilan bir xil ta'lim olish imkoniyatini yaratish maqsadida yo'lga qo'yilgan ta'lim tizimidir. Ushbu yondashuv barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan bo'lib, ularning ehtiyojlariga mos keladigan o'quv sharoitlarini ta'minlashni talab qiladi.

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'lim madaniyati! Salamanka deklaratsiyasiga muvofiq har bir o'quvchi xususiyatlarini isloh qilishni qo'llab-quvvatlovchi va ma'qullovchi dalil sifatida qaraladi. Uning maqsadlari jinsi,

irqi, madaniyati, ijtimoiy millati, dini, individual imkoniyati va qobiliyati farqlar sabab ijtimoiy segregatsiya oldini olish uchun emas. Biroq, kontsepsiya universal foydalanish uchun yaroqsiz bo'lib chiqdi. Dunyo tajribasiga ko'ra, maktablarda kiritish ko'pincha tengdoshlari bilan birga o'rta maktablarda nogironlar ta'lim sifatida qaraladi (Judi Kugel'mas) biroq, inklyuziv ta'lim mohiyati bilim va bilim hali jamiyatda etarli emas. "Inklyuziv "va" integrallashgan " terminlari ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi. Lekin falsafada bu tushunchalar o'rtasida katta farq bo'lishiga qaramay.

ASOSIY QISM.

Inklyuziv ta'limni joriy etishda imkoniyati cheklangan bolalarning har bir turi uchun mos sharoit yaratish muhim hisoblanadi.

a) Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ta'lim

Eshitish qobiliyati past yoki yo'q bolalar uchun ta'lim jarayonini qulaylashtirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak:

- Dasturiy ta'minlangan maxsus vizual va audiovizual materiallardan foydalanish;

- Belgilar va imo-ishoralar tili orqali darslarni olib borish;

- O'qituvchilarning surdotarjimonlik ko'nikmalariga ega bo'lishi;

- Subtitrlangan videodarslar va maxsus mobil ilovalardan foydalanish.

b) Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun ta'lim

Ko'rish imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'limni moslashtirishda:

- Brayl yozuvi asosida darsliklar tayyorlash;

- Maxsus ovozli dasturlar va audio kitoblar yaratish;

- Jismoniy makonni moslashtirish va yurish yo'laklarini aniq belgilash;

- Taktil materiallar, relefli grafiklar va zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish.

c) Tayanch-harakat a'zolari buzilgan bolalar uchun ta'lim

Bunday bolalar uchun:

- Maktablarga nogironlar aravachasi uchun maxsus panduslar o'rnatish;

- Maxsus partalar, moslashuvchan mebel va yordamchi texnologiyalar yaratish;

- Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini moslashtirish;

- Individual yondashuv asosida reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish.

Umumta'lim maktablarida eshitish, ko'rish va tayanch-harakat a'zolari nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni amalga oshirish bo'yicha ilmiy va uslubiy asoslar quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik va psixologik yondashuvlar: Inklyuziv ta'lim jarayonida pedagogik-psixologik yondashuvlarni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu borada o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligi, o'quvchilarning maxsus ehtiyojlarini inobatga olish hamda individual yondashuvlarni amaliyotda qo'llash

masalalari dolzarbdir. Shuningdek, o'quv jarayonida psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash xizmatlari inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

2. Pedagogik asoslar: Inklyuziv ta'limning pedagogik asoslari uning maqsadi, tamoyillari va metodologik yondashuvlarini o'z ichiga oladi. Pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish va o'quv jarayonini individual yondashuvlar asosida tashkil etish inklyuziv ta'limning muhim jihatlaridan biridir.

3. Inklyuziv ta'limning mohiyati: Inklyuziv ta'lim – bu jismoniy, ruhiy, aqliy yoki boshqa turdagi cheklovlari bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilish hamda ularga sog'lom tengdoshlari bilan bir xil ta'lim olish imkoniyatini yaratish maqsadida yo'lga qo'yilgan ta'lim tizimidir. Bu yondashuv nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etishga va maxsus ta'limga muhtoj bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan.

4. Individual yondashuv va metodik tavsiyalar: Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari muhimdir. Shuningdek, inklyuziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari va ta'limda tolerantlikka erishish kelajak o'qituvchisini inklyuziv ta'limga tayyorlashga erishish sharti sifatida qaraladi.

5. Pedagoglarning roli: Maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv bolalar bilan ishlashda pedagoglarning roli muhim ekanligi ta'kidlanadi. Pedagoglar nogironligi bo'lgan bolalarning o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish va ularning ta'lim muhitida faol ishtirokini ta'minlash uchun turli metod va strategiyalarni qo'llaydilar. Bu jarayonda individual yondashuvlar, kasbiy rivojlanish hamda oilalar va mutaxassislar bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

6. Xalqaro tajriba va O'zbekiston modeli: Inklyuziv ta'limning global tajribasi va O'zbekistondagi amalga oshirilayotgan modeli tahlil qilingan. Ilg'or mamlakatlarning tajribalari, jumladan, Finlandiya, Kanada, Yaponiya va Janubiy Afrikadagi yondashuvlar o'rganilgan. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ijobiy qadamlar tashlanib, o'quvchilarga maxsus ehtiyojlar asosida individual yondashuvlar qo'llanilmoqda.

7. Maxsus mutaxassislarning yetishmasligi: Umumiy o'rta ta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni joriy etishda maxsus o'qituvchilarning yetishmasligi mavjud. Bu borada O'zbekiston va xorijiy mamlakatlardagi tajribalar, imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida ta'lim olishi hamda ularga yaratilgan shart-sharoitlar haqida ma'lumotlar berilgan. Umumta'lim maktablarida eshitish, ko'rish va tayanch-harakat a'zolari nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni amalga oshirish muhim ijtimoiy va pedagogik jarayon hisoblanadi. Bu yondashuv barcha bolalarga teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, ularning ijtimoiy moslashuvi va mustaqil hayotga tayyorgarligini oshirishga qaratilgan.

Inklyuziv ta'lim tizimini samarali joriy etish uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash, pedagoglarning maxsus tayyorgarligini oshirish, o'quv dasturlarini moslashtirish va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish talab etiladi. Bundan tashqari, o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus uslub va metodlar ishlab chiqilishi lozim.

Maktablarda maxsus ehtiyojli bolalar uchun mos sharoit yaratish nafaqat ularning ta'lim olishini yaxshilaydi, balki jamiyatda bag'rikenglik va insonparvarlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, inklyuziv ta'limga kompleks yondashish, davlat va jamiyat hamkorligini kuchaytirish ushbu jarayonning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim umumta'lim maktablari uchun muhim yondashuv bo'lib, nogironligi bo'lgan bolalarga ta'lim olish huquqini ta'minlash va ularni jamiyatga integratsiya qilish imkonini beradi. Buning uchun huquqiy bazani mustahkamlash, pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish va texnologik imkoniyatlarni kengaytirish talab etiladi. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi nafaqat maxsus ehtiyojli bolalarga, balki butun jamiyatga foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov A. Inklyuziv ta'lim: Nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan, 2020.
2. Karimova S. Maxsus pedagogika asoslari. Samarqand: Ma'naviyat, 2019.
3. Xudoyberdiyev B. Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni joriy etish masalalari. Buxoro: Ilmiy meros, 2021.
4. Vygotsky L. Defektologiya va ta'lim psixologiyasi. Moskva: Pedagogika, 1991.
5. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. Paris: UNESCO Publishing, 2009.
6. World Bank. Education for All: Achievements and Challenges. Washington, D.C.: World Bank Group, 2018.
7. Salikhova Z. Nogiron bolalar uchun ta'lim muhitini shakllantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2017.
8. Tomlinson C. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. Alexandria, VA: ASCD, 2014.
9. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha davlat dasturi. Toshkent, 2022.
10. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Inclusive Education in Europe: Key Developments and Challenges. Brussels: EASNIE, 2021